

1877-2017, 140 χρόνια από το τελευταίο μπάρκο του Ήρωα, Ναυάρχου, Πρωθυπουργού...

Γιατί ονομάστηκε «Άγιοι Απόστολοι» η εκκλησία του Κανάρη στην Κυψέλη; Μια άγνωστη ιστορία για το ναυμαχικό Λάβαρο του Ψαριανού Μπουρλοτιέρη

του Ιωάννη Μιχαήλ Μιχαλακόπουλου

Οπως έχει ξαναγραφεί στο φιλόξενο βήμα της Ναυτικής Ελλάδας, ο Πυρπολητής Κωνσταντίνος Κανάρης (1794-1877) είχε επιλέξει μεταπολεμικά (1853) να διαμένει σε ένα απλό και ταπεινό σπίτι στην Κυψέλη. Η εν λόγω πρωθυπουργική κατοικία δεν παρέπεμπε σε αριστοκρατική έπαυλη ούτε απασχολούσε πολυάριθμο υπηρετικό προσωπικό. Λόγιοι και περιηγητές της εποχής, επισκεπτόμενοι τον ευσεβή και φιλακόλουθο Ναύαρχο, κάνουν λόγο για «οικία με πρασίλους περσίδας, με μικρόν περιβόλιον και κρήνην εν μέσω ροδώνων». Σε αυτό το χώρο «εκάθητο ο πολιοκρόταφος ήρωας με το σώμα κεκυρτωμένον επί βρουσκεπούς εδωλίον». Άλλη περιγραφή της εποχής αναφέρει ότι ο Κανάρης διέρχεται «το φθινόπωρον του βίου του, καλλιεργών κηπάριον ή ως ξυλουργός ή τρέφων όρνιθας, κατοικεί δε εν πενιχρά καλύβη ήτις είναι ωσάν όασις στην πέριξ των Αθηνών ερημία. Έχει δε απέναντι την θάλασσαν, ης εδέσποσεν κάποτε. Ο κοιτών αυτού λιτός, εφαινετο αρμόδιον κατάλυμα της εν αυτό ενοικούσης τιμίας ψυχής...».

Λίγο πιο μέσα, στο εσωτερικό του κτήματος, υπήρχε ένα εκκλησάκι που αποτέλεσε μετεπαναστατικό καρπό του βαθέος θρησκευτικού συναισθήματος του μπουρλοτιέρη. Η ανέγερση του εν λόγω ναϊδρίου ολοκληρώθηκε τον Αύγουστο του 1873 από τον Πυρπολητή και τη σεβάσμια σύζυγό του Δέσποινα Κανάρη (το γένος Μανιάτη). Το ναϊδριον (που σώζεται και σήμερα σε άριστη κατάσταση) αφιερώθηκε από το ζεύγος των κτητόρων στους Αγίους Αποστόλους και πανηγυρίζει στις 30 Ιουνίου («Σύναξις των Αγίων Δώδεκα Αποστόλων»). Κάθε χρόνο στην Κυψέλη, Κλήρος και Λαός πραγματοποιούν Λιτανεία της εικόνας μέσα σε κλίμα έντονης συγκινησιακής φόρτισης. Συχνά, το αγαπημένο και πολύνικες Πολεμικό Ναυτικό τιμά και κοσμέι με την παρουσία του (άγημα ή/και μπάντα) τις εκδηλώσεις...^[2]

Και συνήθως κάπου εδώ η σχετική αφήγηση τελειώνει αφήνοντας όλους εμάς (αναγνώστες, γράφοντες και συζητητές) με ένα ερώτημα... Γιατί δόθηκε το όνομα –ειδικώς– των Αγίων Αποστόλων στο παρεκκλήσιο της Κυψέλης; Με ποιο σκεπτικό ή από ποια συναισθηματική παρόρμηση κινούμενος ο Μπουρλοτιέρης επέλεξε τους «πασόφους αλιείς» για αυτό το –ψηλού συμβολισμού– έργο ζωής; Ορθολογικά, θα ανέμενε κάποιος

να είχε επιλεγεί ο προστάτης των ναυτικών Άγιος Νικόλαος, που μας θυμίζει και την κεντρική εκκλησία των Ψαρών στην οποία προσέτρεξε ο στολοκαύτης μετά την πυρπόληση της Τουρκικής ναυαρχίδας (06/06/1822) για να ανάψει ένα αγιοκέρι. Ειδάλλως, ο ναύσκος θα μπορούσε να είχε αφιερωθεί στη Θεοτόκο ή στον Σωτήρα Χριστό. Κάποια θέματα όμως δεν υπακούουν στους νόμους της λογικής, των πιθανοτήτων και των προσδοκιών. Κάποιες φορές, η ασφαλέστερη οδός που οδηγεί στην αλήθεια είναι η οδός της καρδιάς. Και στην περίπτωση μας μάλλον η εξήγηση – απάντηση βρίσκεται ανάμεσα σε προσωπικά παιδικά βιώματα, αρμύρα, μπαρούτι και λιβάνι.

Αρχικά, κατά την «έρευνα γραφείου» για τον Ψαριανό Κανάρη της Κυψέλης προέκυψε ότι στις 12 Ιουνίου 1922, επί τη εκατονταετηρίδι της ανατίναξης της Τουρκικής ναυαρχίδας του Καρά Αλή, έγινε μια σχετική ομιλία στο Μουσείο της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας (νυν Εθνικό Ιστορικό Μουσείο – «Παλιά Βουλή»). Συγκεκριμένα, ο Πρόεδρος της Εταιρείας Κων/νος Ράδος μίλησε για τη χρήση των πυρπολικών και παρουσίασε στο εμβρόντητο ακροατήριο το ναυμαχικό Λάβαρο του Κανάρη όπου ήταν επ' αυτού εξωγραφισμένοι οι... Άγιοι Απόστολοι. Ο ευλαβέστατος μπουρλοτιέρης είχε πάντα μαζί του αυτό το Λάβαρο σε κάθε παράτολμη ναυτική καταδρομή. Στις οριακές στιγμές κατά την εν Χίω πυρπόλησιν... «μέσα στο κυματόδαρτο σκοτάδι», ο Κανάρης έκανε τάμα στην Παναγία να κατασκευάσει μια εκκλησία επ' ονόματι των Αγίων Αποστόλων, όταν η Ελλάδα ελευθερωθεί. Έτσι κι έγινε. Όταν οικοδομήθηκε ο ομώνυμος ναός στην Κυψέλη, ο Ναύαρχος τοποθέτησε το πολεμικό Λάβαρο πάνω στην Αγία Τράπεζα. Παράλληλα, στο σχετικό δημοσίευμα αναφέρεται ξεκάθαρα πως «όμοιον ναόν» είχαν και στα Ψαρά οι γονείς του Κανάρη.

Για λόγους τεκμηρίωσης και πληρότητας του κειμένου παρατίθεται το όλον άρθρο με τίτλο «*Το Λάβαρον του Κανάρη*»:^[1]

«*Εις το τέλος της διαλέξεως ην ο κ. Ράδος έκαμεν εν τω Εθνολογικώ Μουσείω προχθές Κυριακήν περί των πυρπολικών, επέδειξεν εις τους ακροατάς και το λάβαρον του Κανάρη, εξ ων οι μεν κατεφίλουν αυτό οι δε έκοπτον μικρά τεμάχια διά φυλακτών.*

Τα εκκλησάκια των Αγίων Αποστόλων του Κανάρη στην Κυψέλη και στα Ψαρά, αριστερά και δεξιά αντίστοιχα (περιοχή «Διόχι», πλησίον του Φτελιού, «όμοιον ναόν είχαν και εις το Φτελιόν των Ψαρών οι γονείς αυτού, σωζόμενον ακόμη» [1]), είναι ορθογώνιες μονόκλιτες βασιλικές.

ΚΑΝΑΡΗΣ

«Μαιδιά, στο άστέρι!...»

Κανάρης

Μέσα στο κυνατόδαρτο σκοτάδι
μηδ' ίσκιω άφίνει ή βάρκα μηδέ χνάρια.
Τ' άστρα στην κατ'ιχνιά, θαμπά λυχνάρια,
πίνουν τρεμουλιαστά τό λίγο λάδι.

Λάμνουν τά παλληκάκια' ο τιμονιέρης
καρδιοχτυπι' ήν προσταγή νά πάρη.
Άτρομήτος στην πλώρη εσύ, Κανάρη,
μήτε θωρείς πού πής μήτε και ξερείς.

Ή νύχτα, ψυχρομάνα τοΰ Τυράννου,
τόν κρύβει όσο μορδεί, νά τόν γλυτώση
μά εσύ μ' έλπίδα και με πίστη τόση
βοήθεια καρτερείς μόνο από πάνω.

Και νά, κυλά' έν' άστέρι και χαράζει
στο διάβα του χρονοφωτην άράδα,
κι' άεροπλάνοτας ίσα στην άρμάδα
πάνω άπ' τή ναυαρχίδα πάει κι' άράζει.

Αείχτης χουσός στης θείας βουλής τό χέρι...
Είδες ν' άφοίξη έμπρός σου ο ύγρός Χάρος
και ριψάθοντας διπλό, τριπλό τό θάρρος
άτέραζες με μιάς: Παιδιά, στο άστέρι!

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΟΛΕΜΗΣ

Το ανωτέρω ποίημα δημοσιεύθηκε στο πρωτοσέλιδο της εφημερίδας «ΕΣΤΙΑ» στις 06/06/1922 με αφορμή τη συμπλήρωση 100 ετών από την καταστροφή της Τουρκικής ναυαρχίδας στη Χίο από τον Ψαριανό Αρχιπυρπολητή Κωνσταντίνο Κανάρη, τον Ιωάννη Θεοφιλόπουλο (Καραβόγιαννο) και τους λοιπούς ηρωικότατους συντροφοναύτες...

Πηγές

1. Εφημερίδα ΕΜΠΡΟΣ, 14 Ιουνίου 1922, έτος 26ο, αριθ. 9219.
2. «Το εκκλησάκι και το σπίτι του ευσεβούς Κωνσταντίνου Κανάρη στην Κυψέλη», περιοδικό «Ναυτική Ελλάς», τεύχος Ιουνίου 2016. www.lygeros.org, ιστοσελίδα Καθηγητή Νίκου Λυγερού.
3. www.nhmuseum.gr, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.

Ευχαριστούμε θερμά τον κ. Ανδρέα Καραγιώργη, Πρόεδρο της Αδελφότητας Ψαριανών, για την παραχώρηση των φωτογραφιών και την εν γένει συνεργασία.

ΠΕΡΙ ΚΑΝΑΡΗ ΚΑΙ ΠΥΡΠΟΛΙΚΩΝ

Τήν προσηχή Κυριακήν, ώρες 10 π. μ. θέλει δμιλήσαι περί Κανάρη και τών πυρπολητών της Ελληνικής Έπικρασίας, έν τή Μουσείον της Ιστορικής και Έθνολογικής Έταιρείας, ο πρόεδρος αυτής κ. Κωνστ. Ν. Ράδος.

Κατά τήν διάλεξιν θέλουσιν επιδειχθή εμοίωμα πυρπολικού κατασκευασθέν έν τή Ναυστάθμω, μεθ' όλων τών λεπτομερειών, και τά έν τή Μουσείω φυλαττόμενα πολιτима τοΰ Κανάρη ένθόμιμα.
Ή είσοδος ελευθέρα.

Προαναγγελία της ομιλίας του Κων/νου Ράδου «Περί Κανάρη και Πυρπολικών» (Εφημερίδα ΕΜΠΡΟΣ, 09/06/1922, έτος 26, αριθ. 9214).

Το λάβαρον τούτο έφερην εις όλας τας πυρπολήσεις ο Κανάρης έχων ακράδαντον πίστιν προς αυτό, επ' αυτού είνε εξωγραφισμένοι οι Άγιοι Αποστόλοι, είνε κατά το ήμισυ κεκαυμένοι και διάτρητον εκ σφαιρών. Διά τον λόγον τούτον είχε τάξει τη Παρθένω κατά την εν Χίω πυρπόλησιν άμα της Ελλάδος ελευθερουμένης, να κατασκευάση και ναόν επ' ονόματι των Αγίων Αποστόλων (όμοιον ναόν είχαν και εις το Φτελιόν των Ψαρών οι γονείς αυτού, σωζόμενον ακόμη) και ον ωκοδόμησεν εν Κυψέλη, την δε Αγίαν Τράπεζαν είχε σκεπάσει διά του λαβάρου του τούτου. Κατά δε τω 1912, ένεκα αιτίου τινός το λάβαρον μετεφέρθη εις την οικίαν της εγγονής του πυρπολητού κυρίας Α. Γ. όπου και φυλάττεται».

Εν συνεχεία, η έρευνα έδειξε ότι όντως στη θέση «Διόχι» στα Ψαρά (πλησίον του Φτελιού που αναφέρει ο Κων. Ράδος) σώζεται, ακόμα και σήμερα, εκκλησάκι των Αγίων Αποστόλων. Μάλιστα, η εκεί περιοχή (τοπωνύμιο) λέγεται «του Μπουρέκα» που παραπέμπει στη μητέρα του Ναυάρχου, Μάρω Κανάρη το γένος Μπουρέκα. Έτσι, η επί τόπου «έρευνα πεδίου» στη γενέτειρα του Μπουρλοτιέρη συγκλίνει με τα στοιχεία που ευρέθησαν από την αρχική μελέτη των γραπτών τεκμηρίων.

Συνεπώς ο Κανάρης, προς εκπλήρωση του προσωπικού του τάματος στη Θεοτόκο και εις ανάμνηση των νεανικών βιωμάτων στο οικογενειακό εξωκλήσι των Αγίων Αποστόλων στα Ψαρά, έκτισε το ομώνυμο (και όμοιον) εκκλησάκι στην Κυψέλη το 1873 θέτοντας στην Αγία Τράπεζα το μπαρουτοκαπνισμένο ναυμαχικό Λάβαρο...

Έκτοτε, δεν μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα τι απέγινε «το κεκαυμένο και διάτρητον εκ σφαιρών» Λάβαρο. Φυλάσσεται στο σπίτι κάποιου απογόνου του ζεύγους Κανάρη; Επεστράφη στην εκκλησία της Κυψέλης και κήκε στην πυρκαγιά τον Ιούνιο του 1978^{2,4)};... Το μόνο «σίγουρο» είναι ότι κάθε φορά που οι αέριδες χτυπάνε το ξωκλήσι στο Διόχι των Ψαρών, τρεμοπαίζει το καντήλι στους Αγίους Αποστόλους της Κυψέλης... Λες και κάποια αόρατη, υπέρλογη χορδή ενώνει τις δύο ιερές κόγχες...

***

Φέτος, στις 3 Σεπτεμβρίου 2017 συμπληρώνονται 140 χρόνια από το θάνατο του Ήρωα, Ναυάρχου, Υπουργού και Πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Κανάρη. Ίσως θα ήταν μια ενδιαφέρουσα συγκυρία για την Εκκλησία, τα Σχολεία, την τοπική Αυτοδιοίκηση, φορείς και ιδιώτες να αναδείξουν τα διαχρονικά νοήματα που σχετίζονται με το ιστορικό πρόσωπο - σύμβολο «Κανάρης». Τέτοιες δράσεις (εκδηλώσεις, εκδόσεις, εκθέσεις) θα έχουν υψηλή ηθική και παιδαγωγική αξία, ιδιαίτερως στην έντονα μελαγχολική και αντιηρωική εποχή που διερχόμαστε...

Φωτογραφία από το εσωτερικό της εκκλησίας των Αγίων Αποστόλων στο Διόχι των Ψαρών.

Σε αυτό το τεύχος

Θ/Κ «ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΒΕΡΩΦ» Σύμβολο νίκης, τιμής και δόξας, Αντιναύαρχος ΠΝ ε.α. Ξ. Μαυρογιάννης	4
Αντιτορπιλικό ΒΕΛΟΣ, Πολυξένη Χούση	7
 Νέα από το Πολεμικό Ναυτικό, Ηλίας Νταλούμης - Δημοσιογράφος	8
 Εμπορική Ναυτιλία, Αθανάσιος Κουκάκης - Δημοσιογράφος.....	12
Εορτασμός Επετείου του Κινήματος του Ναυτικού το Μάιο του 1973	16
Από την επιβολή της δικτατορίας έως τη μεταπολίτευση - Συνοπτικό Χρονολόγιο	23
Το Διακριτικό Κλήσης του Θωρηκτού «Γ. ΑΒΕΡΩΦ», Παναγιώτης Μοσχοβίτης - Πολιτικός Μηχανικός	30
Ο Κριμαϊκός Πόλεμος μέσα από τις εφημερίδες «Αθηνά» και «Αιών», Υποπλοίαρχος (Ο) Παναγιώτης Γέροντας ΠΝ	34
Η Απόβαση στη Νορμανδία , Νίκος Πηγαδάς - Δημοσιογράφος - Συγγραφέας.....	36
«Άγιοι Απόστολοι» - Η εκκλησία του Κανάρη στην Κυψέλη, Ιωάννης Μ. Μιχαλακόπουλος.....	42
Πυκτογραφικά Σχέδια στους Κρητικούς Πρισματικούς Σφραγιδολίθους, Λεμονιά Αντ. Μπαστιάνου - Αρχαιολόγος, Φιλολόγος, Λογοτέχνης ..	44
Ιατρική και Φιλελληνισμός στο Ναυτικό κατά τον 19ο αιώνα, Υπαξιωματικός Ι. Κατσαβός ΠΝ	48
Το υποβρύχιο των Λουτρών Καϊάφα, Άρης Μπιλάλης - Ιστορικός Ερευνητής	50
 Ν.Μ.Ε. - Νυχτερινός βομβαρδισμός Δαρδανελίων, Αντιναύαρχος ΠΝ ε.α. Ιωάννης Παλούμης	53
Ετήσιο Μνημόσυνο Υποβρυχίων	56
Της Θάλασσας οι ζωγραφιές, Πέτρος Λινάρδος - Δημοσιογράφος.....	58
 Ναυτική Λογοτεχνία - Το χρονικό μιας πολιτείας, Παντελής Πρεβελάκης.....	60
Θάλασσα και Ποίηση	63
Ο Γιώργος Σεφέρης σαρκάζων και αυτοσαρκαζόμενος, Γιώργος Πετρόπουλος - Συγγραφέας	64
Η Ευρυνόμη της Φιγαλίας, Στέφανος Σκαρμίντζος - c.o. Military History	65
Τουρισμός σ' Ελληνικές ακτές και θάλασσες, Δημήτρης Σιατόπουλος	66
Αν δεν το ξέρατε, μάθετε ότι..., Σπύρος Δοκιανός - Πρέσβυς ε.τ.	67
Φιλοτελικός Πολιτισμός, Πέτρος Λινάρδος - Δημοσιογράφος	68
Ιστορία του Ερυθρού Σταυρού, Χαράλαμπος Τσρτορέλης - Παιδαγωγός, Μουσειολόγος	70
28 Θεές της Θάλασσας - Ωκεανίδες και Νηρηίδες, Έφη Γ. Σπηλιώτη - Κεραμίστρια, Συγγραφέας	72
Η Μαγεία του Ελάχιστου, Μαρία Τσιούλια-Ρουσοπούλου -Λογοτέχνης	73
Ο «γέρο-καταπότης» караβιών, Γιώργος Σ. Στογιάννης - Πλοίαρχος Ε.Ν.	74
«Αναζητώντας τον Σκυλλία...», Δρ. Ιωάννης Γ. Παλάντζας - Διευθυντής ΓΕΛ Λίμνης	76
 Αθλήματα του Υγρού Στίβου και της Θάλασσας, Πέτρος Λινάρδος - Δημοσιογράφος	79
 Ιστιοπλοΐα, Μάνος Ν. Ρούδας - Ιστιοπλόος	82
Θάλασσα και Βιβλίο	84
Από τα Αρχεία της «ΝΕ»	85
 Λέξεις και Φράσεις Παροιμιώδεις, Τάκης Νατσούλης	86
 Σταυρόλεξα, Υποναύαρχος ΠΝ ε.α. Ευάγγελος Καστανιάς	87
Η πινακοθήκη της ΝΕ.....	88

Μηνιαία έκδοση **ΝΑΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΣ** από το 1928

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΘΑΛΑΣΣΙΑ ΕΝΩΣΗ (Ε.Θ.Ε. 1931- 2012) - ΕΝΩΣΗ ΑΠΟΣΤΡΑΤΩΝ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΩΝ ΝΑΥΤΙΚΟΥ (Ε.Α.Α.Ν. 2013-)

Ιούνιος 2017 τεύχος 1.004 Κωδικός: 011450 ISSN 1105- 9850

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ: ΕΝΩΣΗ ΑΠΟΣΤΡΑΤΩΝ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΩΝ ΝΑΥΤΙΚΟΥ (Ε.Α.Α.Ν. ΝΠΔΔ εποπτευόμενο από ΥΕΘΑ μέσω ΓΕΝ)

ΕΚΔΟΤΗΣ: Αντιναύαρχος Π.Ν. ε.α. Σπύρος Περβαινάς (Πρόεδρος Ε.Α.Α.Ν.)

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Αντιναύαρχος Π.Ν. ε.α. Ξενοφών Μαυρογιάννης (Πρόεδρος Σ.Α/Σ.Ν.Δ.)

ΔΙΕΥΘΥΝΤΡΙΑ ΣΥΝΤΑΞΗΣ: Πολυξένη Χρ. Χούση

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ ΕΚΔΟΣΗΣ: Πέτρος Λινάρδος, Ηλίας Νταλούμης

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ: Ι. Μ. Ρούσσοσ

ΔΙΑΦΗΜΙΣΕΙΣ: Κώστας Μανωλιός, Νίκος Νικολαΐδης τηλ. & fax 210 2435075

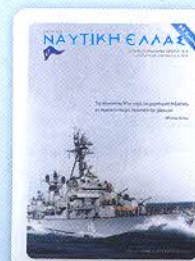
ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ: Περιοδικό **ΝΑΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΣ**, Παπαρηγοπούλου 2, Αθήνα, ΤΚ 10561

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ: Εσωτερικού ετήσια 30 ευρώ, Εξωτερικού ετήσια 100 ευρώ.

ΤΗΛ.: 210 33 68 576, 210 33 68 612, • FAX: 210 32 27 383

e- mail: naftikiellas@gmail.com

ΠΑΡΑΓΩΓΗ: Κ. ΠΛΕΤΣΑΣ - Ζ. ΚΑΡΔΑΡΗ ΟΕ, Χαριλάου Τρικούπη 107

Το Αντιτορπιλικό
«ΒΕΛΟΣ»

Μακ. Εξωφ.:
Π. Δαγαλάκης

Οι απόψεις που εκφράζονται στη «Ν.Ε.» είναι προσωπικές και δεν δεσμεύουν την Ένωση Αποστράτων Αξιωματικών Ναυτικού και το περιοδικό Ναυτική Ελλάς, ούτε και ερμηνεύουν την πολιτική ή τις αποφάσεις τους.